

NE GEREK VAR SOSYAL BİLİMLERE?

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ÜZERİNE SORGULAMALAR

paradigma

SÜLEYMAN İNAN

NE GEREK VAR SOSYAL BİLİMLERE?

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ÜZERİNE SORGULAMALAR

SÜLEYMAN İNAN

NE GEREK VAR SOSYAL BİLİMLERE?
İnsan ve Toplum Bilimleri Üzerine Sorgulamalar
SÜLEYMAN İNAN

ISBN: 978-625-8079-42-5

1. Baskı: Mart 2025

Paradigma Yayınları
Yayın Yönetmeni: Mehmet Akif Memmi
Editör: Asuman Kılıçaslan
Kapak Tasarımı: VID Creatives
Kapak görseli: Leonid Pasternak (1862-1945),
The Passion of Creation

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya
içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının
yazılı izni olmadan fotokopi dâhil, elektronik ya da
mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Paradigma Yayıncılık Anonim Şirketi
Sertifika No: 53690
Bereketli Sok. No: 20
Kuzguncuk/Üsküdar, İstanbul

www.paradigmayayinlari.com
info@paradigmayayinlari.com
<https://x.com/ParadigmaYay>
[instagram.com/paradigmayayincilik](https://www.instagram.com/paradigmayayincilik)

Baskı: Mavi Ofset Basım Yayın Ticaret San. Ltd. Şti.
Ziya Gökalp Mah. Süleyman Demirel Bulvarı
İş Modern İş Merkezi B Blok Kat: 1 22/23 İkitelli/
Başakşehir İstanbul
Sertifika No: 45756

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	9
Yazım ve Yönteme İlişkin Kısa Notlar	11
Tablolar	13
Teşekkür	15
Önsöz	17
Giriş	21

Birinci Bölüm

Bilim Olarak Rüşt Süreci

Comte'un Etkisi: "Sosyal Fizik" ve Pozitivizm	33
Alternatif İsimlendirmeler: Tutan ve Tut(a)mayanlar	44
<i>Humanities</i> : Beşeri Bilimler	54
Bir Sosyoloji Ekolü Olarak "Sosyal Bilim"	65
Epistemik Mücadele: Bilim mi Disiplin mi?	74
İki Zıtlık Yaklaşımları	87
Bütünleşme Bilinci: Şerif Mardin	99
Gulbenkian Komisyonu: Yapılanma Önerisi	106
Gulbenkian Raporu'nun Türkiye'ye Tesirleri	113

İkinci Bölüm

Akademik Kurumsallaşma

Paradigmanın Ünlenişi: Thomas Kuhn	127
Eksik Arama 'İşi': Karl Popper'ın Bilimsel Görüşleri	134
Üniversite ve Liberal Sanatlar İlişkisi	141
Akademik Özgürlük Edimi: " <i>Noli me tangere</i> "	151
Nesnellik: Epistemik Bir İdeal	159
İngilizcenin Hegemonyası	171
Atıf Kültürü: " <i>Non solus</i> "	180
Nasıl Yazacağız: Yazım stilleri	189

Üçüncü Bölüm

Düşünce ve Politikle İmtihan

Aydın ve Entelektüel İkilemi	207
Eleştiri Fakirliği	222
Avrupa-Merkezcilik	230
Felsefeye Dönüş	237
Hilmi Ziya Ülken'in Katkısı	252
Demokrasinin Özgürleştirici Etkisi	268
Politik Duruş ve Tavır	275
Telifi Önemsemek	284

Sonuç Niyetine: Sosyal Bilimleri Yükseltmek	293
Kaynakça	311
Görsellerin Listesi	331
Ekler	335
Ek 1-Kronolojik Seçki: Doğrudan Sosyal Bilimleri Konu Alan Bazı Çalışmalar	335
Ek 2-İnfografik: Milletvekillerinin Mezun Oldukları Üniversite Bölümleri	338
Ek 3-Türkiye’de Sosyal Bilimler Alanında Verilen Ödüller	339
Dizin	341

*Sahici müşevvik.
Yalnızca önerdiği kitabın adı için değil,
tam bu soru üstüne düşünüp yazmama imkân sağladığı için Ruhum'a,
evet Semra'ya...*

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.y.	Aynı yer, adı geçen yer
akt.	Aktaran
AÜ	Ankara Üniversitesi
bas.	Baskı (edisyon)
bkz.	Bakınız
BOUN	Boğaziçi Üniversitesi
C.	Cilt (<i>volume</i>)
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
GK	Gulbenkian Komisyonu
haz.	Hazırlayan
İÜ	İstanbul Üniversitesi
mad.	Maddesi (<i>article</i>) (Ansiklopedi veya kanun maddesi)
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ.	Milattan önce
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
s.	Sayfa (<i>page</i>)
S.	Sayı (<i>number</i>)
SB	Sosyal Bilimler
SBD	(Türk) Sosyal Bilimler Derneği
ss.	Sayfalar, sayfa aralığı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
t.y.	Tarih yok, basım tarihi belirsiz
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
vd.	Ve diğerleri (yazar veya katkı verenler)
vs.	Vesaire, ve benzeri
yay. haz.	Yayına hazırlayan
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

YAZIM VE YÖNTEME İLİŞKİN KISA NOTLAR

Kaynak gösterimi:

Dipnotlarda kaynak bilgisi, ilk geçen yerde Adı soyadı, *Eser adı*, Basım yeri: Yayınevi, Tarihi sırasıyla yer aldı. Ancak eserin uzun künyesi ve varsa url adresleri kitap sonundaki Kaynakçada yer aldı. Örneğin eserin kaçınıcı baskı olduğu, çeviren ya da hazırlayanı ve yayınevi haricinde kim/kurum tarafından basıldığı bilgisi burada belirtildi.

Özellikle yabancı eserlerin özgün dildeki ilk basım tarihinin verilmesi önemsendi. Çünkü içlerinde kaç yıllar sonra çevirisi yapılmış olanlar vardı.

Yabancı dildeki ifade ve kısaltmalarının Türkçe kullanılması yeğlendi. Yayınevi özel isimleri aynen korunurken (Publishers gibi); C(ilt), S(ayı)'lar ise Türkçe yazıldı.

Bu arada eser isimlerinde, bugün bize yanlış gelecek ve bilgisayar ekranında kırmızı veya mavi alt çizgi ile dikkat çekilen uyarılara rağmen o zaman nasıl yazıldıysa, olduğu gibi yazılması doğru bulundu. Örneğin Bahaeddin Yediıldız'ın çevirdiği kitabın başlığında geçen "Beşerî..." kelimesindeki nispet i'si şapkalı yazıldığı için bu kitap ismi de aynen böyle yazıldı.

Kullanılan kaynakların çevirisi yapılmış ise onların referans gösterilmesine özen gösterildi; çevirisi yapılmayanlarda ise özgün dildeki eserler dikkate alındı.

Alıntı ve atıf belirtme:

Gerekli görülen yerde atıflar, dipnotla gösterildi. Ana metinde parantez içinde güncel bağlanan bazı notlar yer aldı. İlk atıftan sonra tekrarlayan kaynak gösterimi için *a.g.e.* (adı geçen eser) ve *a.y.* (aynı yer) gibi kısaltmalar kullanıldı.

Yazarın adı veya eserin ismi ana metinde belirtilmişse, o kişinin adı veya eseri dipnotta tekrarlanmadı; atıf için gerekli olan bibliyografik bilgilerle yetinildi.

Ana metinde parantez içinde bkz. (bakınız) notu ile kitabın başka yerindeki ayrıntıya iç göndermede bulunuldu. Örneğin *Humanities*: Beşeri Bilimler başlıklı yazıda, bir başka yazı olan Üniversite ve Liberal Sanatlar ilişkisi'ne bakılması için not düğüldü.

Ad soyadı yazımı:

Dipnotlarda ilk geçen yerde, yazar veya eser sahibinin adı soyadı açık yazıldı, ancak aynı alt başlıktaki konuda ikinci kez atıf aldığında yazar veya eser sahibinin başharfinden sonra nokta işareti konulup soyadı açık biçimde yazıldı.

Kaynakçada ise, adı soyadı sıralaması yine açık olmak üzere ama bu kez soyadı öne çekilerek yer verildi: Mardin, Şerif gibi.

Soyadının olmadığı devirler içinse bahsedilen kişinin o devirdeki unvanı yer alırken, o kişinin sonradan aldığı soyadı varsa bu da parantez içinde araya alınarak kullanıldı. Rıza (Tevfik) Bey, Ahmet Rıza Bey (soyadı almadı), Prens Sabahattin gibi...

Yine kişi isimleri, kayıtlara geçen biçimiyle yer aldı: Selâhattin Ertürk'te (a şapkalı), Sabahattin/Sabahaddin (ttdd), Fındıklıoğlu Z. Fahri gibi...

Anahtar kelimeler:

Her alt başlık altında bir-iki satıra sığan ve italik yazıyla gösterilen anahtar kelimeler, o başlık altındaki yazıda geçen önemlice kavramları öne çıkartmak için kullanıldı.

Vurgulamalar:

Yazarın vurgulamaları, metin içinde tek tırnak içinde gösterildi. ('...')

Ana metinde ismi geçen eserlerin isimleri ve yabancı terimler de italik gösterilerek vurgulandı.

TABLolar

	<i>Tablolar</i>	<i>Tablonun tanımı</i>	<i>Sayfa</i>
Brinci Bölüm	Tablo 1.1.	Sosyal Bilimlerin Alternatif Adlandırma- ları	53
	Tablo 1.2.	Beşeri Bilimler, Sosyal Bilimler ve Doğa Bilimlerinin Bilimsel Araştırma Yöntem- leri	64
	Tablo 1.3.	Belli Başlı Bilimlerin (Hipotetik) Kadim Kökleri	85
	Tablo 1.4.	Bilim ve Disiplin Arasında Farklar	86
	Tablo 1.5.	Çalışmalardan Bilime; Bilimleşme Süre- cinin Temel Karakteristikleri	86
	Tablo 1.6.	Snow'un Rede Konferansı'ndan Çıkan İki Kültürün Tipik Özellikleri	98
	Tablo 1.7.	Türkiye'de Doğrudan Sosyal Bilimleri Konu Alan Sempozyumlar (2000'e Kadar)	122
	Tablo 1.8.	TÜBA'nın 2003-2023 Türkiye'de Sosyal Bilimler Öngörüsü Projesindeki Çalışma Grupları ve Katkı Verenler	123
	Tablo 1.9.	1950 Sonrası Türkiye'deki Sosyal Bilimle- rin Optimist Seyri	123

İkinci Bölüm	Tablo 2.1.	Sosyal/Beşeri Bilimler ile Sanat ve Liberal Sanatlar: Ne Yapar?	149
	Tablo 2.2.	Sanat ile Beşeri ve Sosyal Bilimler Şemsiyesi Altındaki Disiplinler	150
	Tablo 2.3.	Sosyal Bilim Araştırma Sürecinde Nesnellik	169
	Tablo 2.4.	Nesnellik Algısı	170
	Tablo 2.5.	Bir Öneri: Güçlü Nesnellik Puanlaması	170
	Tablo 2.6.	Web of Science (WoS) Tarafından Taranan Türkiye Adresli Sosyal Bilim Dergileri	187
	Tablo 2.7.	Sosyal Bilim Dergiciliğinde Belli Başlı Veri Tabanları	188
	Tablo 2.8.	Sosyal Bilimler Araştırmalarında Başlıca Yazım Stilleri: Farklar ve Benzerlikler	200
	Tablo 2.9.	Türkiye’de Sosyal Bilimlerdeki Bazı Temel Dergilerin Yazım Stilleri	203
Üçüncü Bölüm	Tablo 3.1.	Entelektüel, Aydın, Filozof, Akademisyen: Ayrım Noktaları	219
	Tablo 3.2.	Bilim ile Felsefe Arasındaki Farklar ve Bu Farkların Sosyal Bilimlere Yansıması	250
Sonuç Bölümü	Tablo S.1.	Sosyal Bilimlerin Pratik Faydaları ve Et-kileri: Aşamalar	294

TEŞEKKÜR

Bu kitabın taslağının netameli gördüğüm kısımlarını okuyup değerlendiren Uludağ Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay'a özellikle teşekkür ederim. Yayın sürecinde faydalı eleştiriler ve katkıları için değerli arkadaşım Marmara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Yüksel Çelike şükran doluyum. Çoğu akademisyen dostla yaptığım enikonu açık serbest tartışmalarda benim bu konudaki sorunları belirlememde etki eden gizli özneler var. Eğer onlar "İşte o benim" derse, "Evet o sensin" diyeceklerime selam olsun; o dostlara teşekkürler. Lisansüstü derslerimde dolaylı katkılar sunan öğrencilerim de teşekkürü hak ediyorlar. Çalışmam sırasında bana yardım edenleri muhabbetle anmak isterim. Teşekkür faslında, üniversitemizin kütüphane görevlisi Sezgin Yıldız'ı anmasam olmaz, zira kitap tedariki dışında öğrenci azlığında uykumu açan çayları ondan içtim. Bir de ithafta adını geçirdiğim, bu kitap için sahici müşevvik dediğim Semra'nın kahve ve yemek bahanesi ile uzayan sohbetlerde zihnimi açan soruları için minnetim kalbîdir.

ÖNSÖZ

Ne Gerek Var Sosyal Bilimlere? Kitabın başlığı, zorunlu olarak bir soru biçimini aldı. Bu; sosyal bilimlerin gerekliliğini sorgulayan ancak yanıtı açık ve net bir sorudur. Belki asıl eksik olan, sosyal bilimlerle uğraşanların bu soruya kolektif yanıt verememiş olmasıdır.

Bu kitap, içeriğinin anlamlı olup olmadığına bakmadan bir tepkiden doğdu. Çünkü bilim payesi uzun zamandır ve hâlâ yalnızca fen ve doğa bilimlerine yapışıktır. Mesela “bilim okuryazarlığı” dendiğinde, akıllara hemen fen alanları gelir; sosyal ve beşeri bilimler asla ilk planda yer almaz. Başlangıçta duygusal bir tepkiyle, bir tür dostça hasımlık (*friendly hostile*) ile önce sosyal bilimleri ‘yücelt-meyi’ kendime görev edindim. Söylemim, biraz da şakayla karışık abartılar içeriyordu. Ardından daha ciddi gerekçeler bulmam gerektiğini anladım. Bu kitabın özü, işte bu ciddi gerekçelerdir.

Dolayısıyla bu çalışma, fen ve doğa bilimini biricik bilim sayan yeni-pozitivist bilim eğilimine bir karşı çıkiştır. Sosyal bilimleri dışlama bile, öteki veya ikincil yapan anlayışa da elbette bir reddiye... Bunun için, arkasında neredeyse iki asırdır var olan bir tartışma külliyyatının ipuçlarını verme amacındadır.

Bu çalışmanın yöntemi, pozitivist yaklaşıma itirazla çıkan hermenötiktir. Zira insana dair sorular, sorgulanan şeye ilişkin bir

yorumlama olarak hermenötiği, anlama fenomeninde bir analiz metodolojisi yapar. Ayrıca ‘gerçek’ anlamı bulma çabası içeren doküman analiziyle de bir ölçüde tarih metodolojisine tutunur.

Kitabın alt başlığındaki “sorgulama” ise, basit bir soru dizgesi sayılmamalıdır. Yaptığımız, Sokratik yöntemle veya Platoncu diyalektikle özdeşleşse de daha çok, amaçlı soruların açmlandığı bilimsel bir sorgulama yöntemidir: Her konuda önce, o konuya dair genel algılar ele alınmış, ardından ilgili kavramları kısaca çözümlenmeye gayret edilmiştir. Mevcut durumun tasviri yapıldıktan sonra, buldurucu sorularla konu genişletilmiş; böylece her başlık, bir tür ortaya serim ve toplama süreciyle şekillenmiştir. Bölümler, genellikle bir fikir çıkarımı ve varsa bir öneriyle tamamlanmıştır. Bu kitaptaki alt başlıklar, işte bu yüzden tek başlarına bir bütündür ve dolayısıyla istenen sırada okunabilir.

Kitabın kendi içinde tutarlı bir yazım tarzı benimsenmiştir. Sosyal bilimlere bütüncül bakıldığı için özellikle birkaç disiplinin (tarih, felsefe, sosyoloji, siyaset biliminin) geleneksel yazım stillerinin bu kitap için zorunlu olan bir ortaklığına ihtiyaç vardı. Bununla ilgili ayrıksı gelebilecek notlara dikkat çekmek adına ön sayfalarda hızlı göz geçirmeyi kolaylaştırmak için “Yazıma ve Yönteme Dair Kısa Notlar” hazırlandı.

Konuyu bütünleyen görsel malzemelerin (fotoğraf ve resimlerin) kaynak bilgileri ve kullanım izinleri kitabın sonunda ayrıntılı biçimde bir tabloda gösterildi. Kullanılan bu görsellerin hemen altında ise o konu bağlamında sadece tanımlayıcı bilgilere yer verildi.

Kitabın sonundaki Kaynakça bölümünde yalnızca bu kitap içinde ismi geçen kaynaklar gösterildi. Dizinde de terim, olgu ve kişi isimleri seçildi.

Bu kitabın, sosyal bilimler felsefesine değen derslerde giriş olabilecek bir içerik vaat ettiğini belirtelim. Kitabın akışı ve içeriği, 12-14

haftalık bir dönemde, tartışmalı-sorgulamalı bir biçimde işlenebilecek yapıdadır. Bunun yanı sıra, hemen her sayfa altındaki dipnotlarda verilen kaynakların, ileri okumalar için göz ardı edilemeyecek bir kaynakça niteliğinde olduğunu hatırlatalım.

Diğer yandan bu eser, sosyal bilimlerin kendi içine dönük bazı öz eleştiri notlarıyla doludur. Bu muhasebenin sosyal bilimlere dair farkındalığı artırarak, o alanla ilgili daha fazla ve derinlemesine soru sormayı teşvik edeceğini düşünüyorum. Dolayısıyla bu kitabın, dert edilen sosyal bilimlerin gerekliliği hakkında daha sorgulayıcı bir kavrayışa yol açacağını umut ediyorum.

Süleyman İNAN
Kınıklı, Ağustos 2024

GİRİŞ

Bir an Alfred Nobel'in (1833-1896) hayatına odaklanalım. Dikkate değer, oksimoron sayılacak iki etiketiyle başlayalım: dinamiti bulan ve adına barış ödülleri verilen isim. Dinamiti bulurken fizik bilimi sayesinde atomun parçalanmasıyla çıkacak enerjiden haberdardı. Yoğunlaştırılmış gazın güçlü patlayıcı özelliklerle bir bileşim oluşturduğunu kimya sayesinde öğrenmişti. Hızlı bir patlamanın genişleme hesaplamaları için matematik bilgisine dayandı. Dinamitin, doğal çevre ve canlılar üzerindeki olumsuz etkisinde, biyolojinin söylediklerini biliyor olmalıydı. Bütün bunlar, onun bu buluşundaki yolların fen alanındaki karşılıklarıdır. Peki, sonra ne oldu da ölümünden sonra barış ödüllерinin verilmesini istedi? Yoksa günah mı çıkartıyordu?

Bundan sonraki insana (ve topluma) dair sorular, başka bir şeyle ilgilenmemize yol açar. Sosyal ve beşeri bilimler dediğimiz şey de, işte tam burada başlar. Düz mantığın açıklamaları bir insanı her şeyi ile açıklamaya yetmez. Şimdi de sosyal ve beşeri bilimlerin neler sunabileceğini düşünelim: Psikoloji sayesinde Nobel'in çocukluğuna gidilir, kaç çocuklu ailede büyüdüğüne bakılır. Yaşadıkları üzerinden duygu halleri ve salınımları çözümlenmeye çalışılır. Tarih bilimi yöntemi ile aldığı ödüller gibi başarı belgeleri hayatının somut kanıtları olarak çıkartılır. Arkadaşları ve okul gibi çevresel

etkiler sosyoloji ile belirlenir. Felsefe ile onun hakkındaki çoğul gerçekler ortaya serilir, bolca sorulur, ihtimaller sıralanır, akılcı yorumlamalar çıkartılır. Sonuçta çok titiz bir çalışma çıkmış bile olsa, Alfred Nobel'in her şeyi ile anlaşıldığını iddia edemeyiz. Yine de bu çalışmaların ortaya koyduğu açıklamalar, hiç başlamayan cevaplara göre tatmin edici ileri adımlardır. Belirttiğimiz bu kırpıntı notlar, Nobel'in tanınmış Nobel olduğu için sonradan sosyal bilimlerin yönelebileceği bilgi alanlarıdır. Ancak daha başka bir gerçeği atlamamamız gerekir. O da Nobel'in "meşhur" Nobel olmadan önce, Nobel'in küçük yaştan yetişkinliğine sosyal bilimlerle gerçekçi ilişki kurabildiğinde bu bilgi alanlarının onu nasıl etkileyebileceğini sorgulamamızdır. Örneğin savaşı lanetleyen ve öldürmeyi kahreden şiirler okumuş muydu? Ya da tarihten ezilen insanların neler yaşadıklarını öğrenmiş miydi? Eğer bunları biliyorduyse bulduğu dinamitin bir savaş aletine dönüşeceğini tahmin edemez miydi? Acaba merhamet duygusunu nasıl tanımıştı? Buna eklenebilecek pek çok soru var. Sosyal ve beşeri bilimler, kendimize ve yaşama dair sürekli sorduğumuz sorular ve bunlara aradığımız cevaplar için yaslandığımız alanlardır. Nobel'in hayatı, sosyal ve beşeri bilimlerin ne gibi ve nasıl gerekli olabileceğine şerh düşen bir örnek olarak akılda kalsın.

Bugün çoğu kimse sosyal bilimlerin faydasına inanır. Veyahut, en azından açıkça konuşulduğunda itiraz etmeme nezaketini gösterir. Yine de bu kanaate katılmayacak açık muhalif görüşlerle karşılaşırız. Sosyal bilimlerin ortaya çıktığı ilk dönemden bugüne, bu alanların bilim sayılıp sayılmayacağı ilgili yürütülen tartışmaların üzerinden iki asır geçti. Artık neredeyse kimse sosyal bilimlerin bilimselliğini konuşmuyor ama geçmiş zamanlarda, dönem dönem bu alanların gerekli olup olmadığının cılız seslerle tartışıldığı gerçeğini de biliyoruz.

Özellikle 1980 sonlarında sosyal bilimlerle ilgili çalan tehlike zilini, bu defa daha güçlü duymaya başladık. Yalnızca bir iç sarsılmaya

yol açan postmodernizm perspektifi değildi etki eden. Artık somut hayatın içinde her yerde görünür olan fen-teknoloji alanındaki baş döndürücü sonuçlar, sosyal bilimlerin sözüm ona ‘önemsizliğini’ gösteren örnekleri gözümüze sokuyordu. Bilgisayar teknolojileri, internet ağı, robotik ve yapay zekâ uygulamaları... Bütün bunlar bilim denilince yalnızca fen/doğa bilimlerini hatırlatıyordu. Bilim demek teori değil, pratik demekti artık. Bilimsel sonuçların ürün dünyasını anlatan teknoloji kelimesi de bu yüzden bilime yapışmıştı, dilimize doladığımız şu kalıptan çıkarabilirdik bunu: “bilim ve teknoloji”. Bunu, doğa bilimcilerin zaferi diye okuyanlar da oldu. Sosyal bilimciler ise laf üreticileri olarak küçümseniyor, adeta bla blacılar diye alaya alınıyordu.

Gerçek şu ki, bilimin salt pratik sonuç ve yarar olarak algılandığı bir zamanı yaşıyoruz. Böyle olunca sosyal bilimlerin ‘gereksizliği’ üzerinden yapılmak istenenler de daha cesur dille söylenmeye başlandı. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) kimi senatörler bazı kamu-eyalet üniversitelerindeki bazı sosyal bilimlerin kapatılmasından söz ederken, bu kapsamda eyalet meclislerine üniversitede öğrencilere verilen ırkçılık, eşitsizlik gibi derslerin gözden geçirilmesi yetkisi tanındı. Daha somut adım olarak, STEM (fen, teknoloji, mühendislik, matematik) dışı alanlardaki seçkin profesörlerin desteklenmesine yasak getirildi.¹ Benzer bir eğilim Japonya’da da görüldü. Hükümetin üniversitelere “toplumun ihtiyaçlarını daha iyi karşılayan alanlara hizmet etme” talimatı sonrası 60 devlet üniversitesinin 26’sı sosyal ve beşeri bilimler fakültelerini ya kapatma ya da küçültme kararı aldı.² Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ise sosyal bilimleri görmezden gelmeyi ABD ve Japonya gibi bir boyuta taşımaları da, verilen önemde belirgin bir azalma dikkati çekti. AB’nin kendi

¹ Christopher Everett, “The Social Sciences are under Attack in Higher Education”, *Social Sciences Space*, 2 Ocak 2024.

² İki saygın üniversite Tokyo ve Kyoto üniversiteleri bu kararı anti-entelektüalizm olarak görerek herhangi bir değişiklik yapmadılar. bkz. Jack Grove, “Social sciences and humanities faculties ‘to close’ in Japan after ministerial intervention”, *Times Higher Education*, 14 Eylül 2015.

içinde ‘önemli’ sorun addettiği entegrasyonla ilgili sosyal bilim projelerinin sayısında bile bir düşüş gözlemlendi.³

Bu örnekler, son 10 yıl içinde yaşananlardır. Türkiye’de ise, özellikle eğitim ve akademi camiası bu tartışmalardan uzak kalmamıştır. 2010’lardan sonra üniversitelerdeki felsefe bölümlerinin gereksizliğinden -söylenen haliyle ihtiyaç olmadığından- dem vurularak kapatılmaları düşünüldü.⁴ Tarih derslerinin üniversite sınavında ağırlık hesaplama oranı bir ara kaldırıldı.⁵ Sosyal bilimlerin yeni disiplinlerarası bölüm önerileri bir ‘meslek’ olarak bakılmadığından geri çevrildi.⁶ (En nihayet, “Biz zaten onların yaptıklarını yapabiliriz, dolayısıyla sosyal bilimleri kapatalım” diyen görüşler de söylendi.) “Sosyal bilimlere ne gerek var?” sorusu işte bu noktalarda hatıra geliyordu. Dili geçmiş aktarılan bu bilgiler, bütün bunların geride kaldığını göstermiyor elbette. Soru ve tartışmaların bir biçimde hâlâ devam ettiğini belirtmeliyiz. Ve bunlara, sosyal bilimlere karşı ‘resmi bir kayıtsızlığın’ işaretleri olarak da bakılmalıdır.

Türkiye’de sosyal bilimlerin pratikte ‘işe yararlığını’ sorgu alanına çeken bir tek kitaptan söz edebiliriz: *Sosyal Bilimler “Ne İşe Yarar”?*⁷ İlginçtir ki o da bir öğrenci kulüp etkinliği ile doğmuştur. Yani farklı disiplinlerde okuyan bir grup sosyal bilim öğrencisinin merakı bu soruyu sordurmuştur. Bu saikle tarih, iktisat, felsefe, siyaset bilimi, sosyoloji, edebiyat alanlarında etkileşimli söyleşiyi itekleyen atölyeler yapılmıştır. Bütün bu konuşma içerikleri bir araya geldiğinde, sosyal bilimler başlığında toplanarak kitaplaşır. En son yapılan ve her bir alandan konuşmacıların katıldığı disiplinlerarası atölyedeki

³ Kristoffer Kropp, “The EU and the Social Sciences: A Fragile Relationship”, *Sociological Review*, C. 69, S. 6 (Temmuz 2021), s. 1340-1341.

⁴ “Felsefe bölümleri kapanma riskiyle karşı karşıya”, *Memurlar Net*, 22 Eylül 2018.

⁵ “Yeni sistemden herkes şikâyetçi”, *Milliyet*, 18 Ekim 2017.

⁶ “Besim F. Dellaloğlu ile Türkiye’de Kültürel Çalışmalar Üzerine”, (Söyleşen: Oya Morva), 4. *Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, S. 20 (2022), s. 112.

⁷ (BOUN SB Kulübü), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2015.

serbest görüş alışverişiyle dillenen arayışlar haricinde bu kitap, esasında tekil disiplinlerin işe yararlığını sorgular.

Bunun dışında sosyal bilimleri doğrudan ve holistik olarak konu edinen, sayıca çok az da olsa bazı eserlere rastlıyoruz, ancak bunların tamamı sosyal bilimlerde araştırma konusu ve yöntemi üzerinedir. Örneğin en erken tarihli yazılardan Hilmi Ziya Ülken, 1949 tarihli makalesinde “İnsan ilimleri mümkün müdür?” diye sorarken amacı metodolojik sorgulamaydı. Ülken, bu makalesinde beşeri bilimlerin olabirliğini, gerçeklerin değerden kopuk olamayacağı ilkesinde görür: “Suje-obje ayrılmaz ikiliğine ait refleksiyonla uğraşan böyle bir bilgi ve değer teorisi kendi kompleksinin hareket noktasını İnsan’da bulur.”⁸

Türk Sosyal Bilimleri Derneği’nin 1970 ve 1985’te yaptığı iki sempozyumun bildirilerinin ortak yanı da araştırma yöntemleri kapsamındadır.⁹ *Defter ve Toplum ve Bilim* dergilerinin ortak girişimi ile 1998’de yapılan *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* sempozyumunu buna dâhil edebiliriz.¹⁰ Bunun dışında yapılan ve adında sosyal bilimler geçen kongrelerde, bütüncül bakıştan ziyade tarih, coğrafya, sosyoloji ve felsefe olarak kesin çizgilerle ayrılan disiplinlerin sosyal bilimlerle temasına, fakat daha çok kendi içinde karşılık bulan yeni veya dönemsel çalışmalara yer verilmiştir.

Kurumsal bu çalışmalar içinde bulunmuş bir kişi olarak felsefeci ve akademisyen Doğan Özlem’i ayrı bir yere koymak gerekir. Onun yazdıklarının önemli kısmı sosyal bilimler üzerinedir.¹¹ Özellikle

⁸ Hilmi Ziya Ülken, “İnsani İlimler Mümkün müdür?”, *Sosyoloji Dergisi*, C. II, S. 4-5 (1949), s. 46.

⁹ *Türkiye’de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1971 ve *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1986.

¹⁰ *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek-Yeni Bir Kavrayışa Doğru*, İstanbul: Metis Yayınları, 1998.

¹¹ Doğan Özlem’in bu kapsamda yayın listesi uzundur. Burada dört tanesini zikredebiliriz: *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2012; *Kavramlar ve Tarihleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2002; *Bilim Felsefesi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2003; *Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları: Kavramlar ve Tarihleri II*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2006. Onun sosyal bilimlerdeki etkisinin kısa bir değerlendirmesi için, bkz. Sema Önal, “Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişimi Açısından Doğan Özlem’in Yeri”, *Felsefe’de 50 Yıl-Doğan Özlem Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Notos Kitap, 2016, s. 81-87.

Alman felsefesine olan vukufiyeti ile Kant, Dilthey, Weber, Windelbang, Heidegger gibi filozofların doğru anlaşılması ve aktarılmasında payı büyüktür. Özlem'in Türkçe literatüre kazandırdığı çeviri ve telif eserlerle sosyal bilimlerin esaslı konularına derinlikli bakmak mümkün olabilmıştır. Yine de onun sosyal bilimlere yaklaşımında kantarın topuzunu felsefeye doğru kaçırdığını belirtelim.

Bütüncül bakış demişken, sosyal bilimler felsefesi de demiş oluyoruz. Bu kavram, "sosyal bilimlerin mahiyeti, mantığı ve yöntemi üzerine bazı sorulara cevap arayarak yorum getirmeye çalışan bir felsefeyi" anlatır.¹² Bu kapsamda, yakın zamanın literatüründe anmamız gereken az sayıda temel eser vardır. Bunların arasında Kanadalı iktisatçı Scott Gordon'un (1924-2019) *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi* adlı kitabı başlıca yer tutar.¹³ İlk kez 1991'de *The History and Philosophy of Social Science* adıyla çıkan bu kitap Türkçeye 2015'te çevrilir. Colombia ve Indiana üniversitelerinde iktisat hocası yapmış olan Gordon, 1966'dan itibaren salt iktisattan çıkarak bilim felsefesine ve sosyal bilimlerin tarihine yönelir. Sözüünü ettiğimiz hacimli kitabı basıldığında, bu çalışmaya başladığı tarihin üzerinden 25 yıl geçmiştir. İktisat, tarih, sosyoloji, siyaset bilimlerine ayrı ayrı baktığı kitabında kabaca bir kronoloji takip ettiğini söyleyebiliriz. Fransız sosyolojisi, Marx, İskoç aydınlanması ve biyolojiye ayrı yer açar. Modern sosyal bilimlerin fikirlerinin nereden geldiğini, entelektüel arkaplan özeti ile aktarır. Denebilir ki yaptığı şey, kapsamlı bir modern Avrupa tarihi çalışması değildir, sosyal bilimlerle ilgili teorik bilgilerin serimidir. Gordon'un dikkate değer savlarından biri sosyal düşünce üzerinde derin etki bırakan fikrin sosyal mükemmellik olduğu tespitidir. Daha fazla yiyecek, daha iyi barınma, daha iyi sağlık gibi fayda değerlerin büyümesi ve yayılmasının toplumsal düşünceyi de devrimci biçimde etkilemiştir ona

¹² Ahmet Cevizci, "Sosyal Bilimler Felsefesi" mad., *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010, s. 1429-1430.

¹³ İstanbul: Küre Yayınları, 2020.

göre. Bu açıdan onca, sosyal bilim tarihi ilerlemeci çizgide akar ve her seferinde kümülatif olarak sosyal bilimler gelişir.¹⁴

Belirtmemiz gereken bir başka eser Amerikalı felsefe profesörü Brian Fay'ın (d. 1943) kitabı *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*'dir.¹⁵ Fay'ın yapmaya çalıştığı da, kitabının alt başlığında vurgulandığı gibi çok kültürlü bir yaklaşım getirmektir. Ona göre sosyal bilimlerin felsefesi, şu soruya verilecek cevaba kilitlenmiştir: Sosyal bilimler, bilim midir? Bu soru etrafındaki tartışmaların sosyal bilimlere bir içgörü kazandırdığını kabul etmekle birlikte bunun popülerliğini yitirdiğini ve eskidiğini söyler. Artık entelektüel ve kültürel kaygılarla ilişkili yeni yaklaşımlara ihtiyaç vardır.¹⁶ Onun sözlüğünde çokkültürcülük, farklılığı kutsayan ve birbirlerini anlamaya iten yaygın anlayıştan ayrı olarak ötekilerin-özellikle farklı olanları anlamaktır. Bilgi modeli olarak 'görecelikle', kuşkunun bilimsel ilke haline geldiği onun anlayışında, bu sayede yargılayıcılıktan uzak düşünme stili gelişir. Her bölüme felsefi bir soru ile başlaması da farklı bir tarzı yansıtır. Örneğin ilk bölüm, "Birisini bilmek için o mu olmalıyız?" başlığını taşır.

Sosyal bilimler felsefesi deyince başkaca zikre değer bazı kişi ve eserlerin burada belirtilmediğini görenler, bunu bir eksiklik olarak düşünebilirler. İlk akla gelen isimler arasında Bauman, Rosenau ve Baert sayılabilir.¹⁷ Bilim felsefesi, bilim tarihi ve bilim sosyolojisine giren bir sürü değerli çalışmanın varlığından kuşkusuz haberdar olsak da bu kitabın kapsamının pratik bir soru olarak sosyal bilimlerin gerekliliği üzerine yoğunlaştığı ve dolayısıyla yazarın içerik çerçevesini oluşturduğunu düşündüğü seçki kaynakçayla bağlantılı

¹⁴ Scott Gordon, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2020, s. 177-179.

¹⁵ İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

¹⁶ Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 12.

¹⁷ Zygmunt Bauman, *Hermenötik ve Sosyal Bilimler-Anlama'ya Dair Yaklaşımlar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021; Patrick Baert, *Sosyal Bilimler Felsefesi-Pragmatizme Doğru*, İstanbul: Küre Yayıncılık, 2017; Pauline Marie Rosenau, *Post-Modernizm ve Sosyal Bilimler*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2023.

geliştiğı unutulmamalıdır. Şu kesindir ki, sosyal bilimler gibi çok geniş sahanın etiketini üzerine yapıştıranların amaç sınırlılığını belirtmesi bir zorunluluktur.

Şöylece bir yoklamada, şimdiye dek sosyal bilimlerin geneliyle ilgili konularla ekseriyetle sosyologların, kısmen de felsefecilerin ilgilendiğı görülecektir. Bu çalışmalarda da çoğunlukla belli sorunlara odaklanılmıştır: Sosyologlar pozitivist araştırma yöntemleri dışındaki arayışlara bakarken, felsefeciler de nesnellik veya araştırmacının taşıdığı değer gibi konular üzerinde çalışmışlardır. Ve hepsi de bir biçimde tarihçeyi ortaya koymuşlardır. Bunların neredeyse tamamı, ya makale ya bildiri ya da deneme yazılarıyla karşımıza çıkarlar. Bizim bu çalışmamız ise tüm bunları toplulaştırarak sosyal bilimlere bir kitap içeriğinde çok bakışlı bir yaklaşımla ele almak iddiası taşımaktadır. Dolayısıyla çalışmanın kaynağını, ilgili temel eserler (kitap-makale ve bildiri) yanında haber kupürleri, film-dizi okumaları, web-bloglar, edebi yapıtlar, resmi karar-raporlar, gazeteler, tarihsel dokümanlar, ansiklopedik maddeler, açıklama beyanları, kanun maddeleri ve nekrolojik yazılar oluşturmaktadır.

Çoklu bakış derken, bu kitabın ayırıcı bir özelliğinin de Türkiye perspektifini ve içgörüsünü ortaya koyma girişimi olduğunu belirtelim. Sosyal bilimlerin modern çağda Avrupa'da doğup, oranın sorunlarını çözmek için kurulmuş ve oradan yayıldığı inancı hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Yukarıda andığımız eserler de Batılı ülkelerin ampirik malzemesini merkeze alır. Bu çalışmada ise, ayrıca, Türkiye'de saygın belli başlı isimler ve onların takipçilerinin görüşleri ve uğraşları, bu ülkeye mahsus girişimleri ve yayınlarına da değinilmiştir. Yine bu doğrultuda bazı kavramların Türkiye'deki anlam dünyası, ilk çağrışımları ve değişen algıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, örneğin “eleştiri” kavramının ne denli farklı anlamlar içerdiğine değinilmiş, “aydın” ve “entelektüel” gibi

kavramların neden Türkiye'ye özel bir ayırım yapılması gerektiği izah edilmeye çalışılmıştır.

Özetle bu çalışma, sosyal bilimlerdeki temel bazı soruları kendine sorarak onun doğasını çıkartmayı denemektedir. İçerik dönük sorgulamalarla öze dair notlar, bazı yerlerde kategorizasyon düzlemi olarak tablolarda devşirilirken sonda öneri kabilinden görüşler de sunulmaktadır. Kitabın akışı da şöyledir:

Birinci bölümde, sosyal bilimlerin bilim olma süreci ele alınmaktadır. Bu açıdan genel bir tarihçe içermektedir. Sosyal bilimlere “sosyal” sıfatının ne zaman ve neden eklendiği Comte ve Le Play'den okumalarla değerlendirilmiş; ne gibi alternatif isimlerin hangi gerekçelerle verildiği kısaca açıklanmıştır. Sosyal bilimlerle iç içe giren *humanities*'den farkları ve taşıdığı benzerlikleri ele alınmıştır. İçerik dönük bir tartışma ayrıntısı olan bilim mi disiplin mi olduğu soruları ise epistemolojinin mücadele alanında sorgulanmıştır. Bu arada Snow'un 1959'da ortaya attığı “iki kültür” kavramı ile edebiyatçılar ve fen/doğa bilimcileri arasındaki ontolojik farkların neler olduğu ve bu tartışmanın yansımaları üzerinde durulmuştur. Nihayet Türkiye'de 1950'ler sonundan itibaren Şerif Mardin'in kişisel çabaları ile sosyal bilimlerin bütünselci çalışma örnekleri ile ne gibi etkilerle varlık gösterdiği açıklanmıştır. Bu çerçeveye giren Gulbenkian Komisyonu raporunun neler söylediği ve önerileri belirtilirken, bu raporun Türk akademisindeki yansımaların neler olduğuna bakılmıştır.

İkinci bölümde, sosyal bilimlerin akademik kurumsallaşması; yani sosyal bilimlerin üniversitelerdeki varlığı irdelenmiştir. Bu anlamda yeni anlayış ve hatta açılım getiren Kuhn ve Popper'ın görüşleri sosyal alanlar açısından özetlenmiştir. Sosyal bilimlerin üniversite kurumu ile birlikte kurulan zorunlu ilişkisine değinilmiştir. Dahası bilfiil sosyal bilimcilerin görüşleri ve aktivizmi ile önem kazanan ve tüm bilimi kurtaran akademik özgürlük ediminden söz edil-

miştir. Bunların yanında, akademi içi sorunlardan yönetime ilişkin ipuçları da veren konular takip etmiştir: yayın yapma, atıf kültürü ve İngilizce yazım.

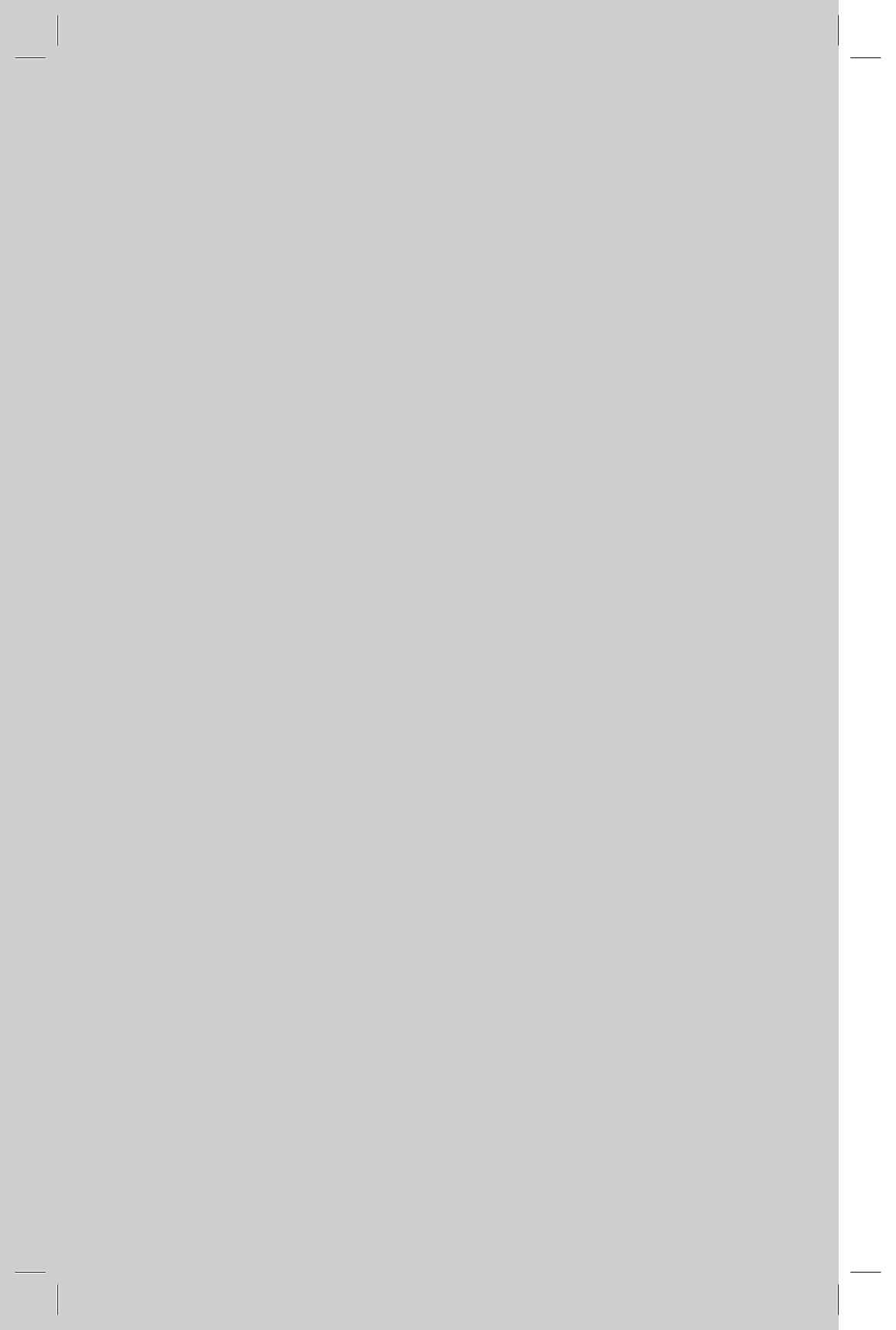
Üçüncü bölümde ise sosyal bilimcinin düşünce ve siyasetle ilişkisi değerlendirilmiştir. Buna, bir tür sosyal bilimlere özgü tartışmalı konular diyebiliriz. Sosyal bilimcinin aydın veya entelektüel olup olmadığı, olanların ne gibi özellikler gösterdiği, bu iki kavramın Türkiye özelinde algılanışı serimlenerek irdelenmiştir. Yine sosyal bilimcinin kimi durumlarda alacağı politik pozisyon ve tavrın olması gerekip gerekmediği, aldıysa da bunun nasıl olabileceği tartışılmıştır. Felsefe ile ilinti üzerinde durulurken sosyal bilim disiplinlerinin birkaçıyla teması olmuş Hilmi Ziya Ülken'e özel parantez açılmıştır. Bu kapsamda Avrupa-merkezcilik bize yeniden bakış sunmaktadır. Tüm bunlarda sosyal bilimlere özgür kılan demokrasinin olumlu etkileri üzerinde durulmuştur. Bununla ilgili onu koruyan, hatta yeni çalışmaları teşvik eden, hukuki bir düzenleme olarak telifin öneminde bahsedilmiştir.

Dertlendiği temel soruyla ilgili bu üç ana bölümle kurgulanan kitabın, genel bir fikir verme amacıyla mütevazı bir katkı sunacağını düşünüyoruz. Dolayısıyla sosyal bilimlerle meşguliyeti olan okuyucu nazarında kimi konular ayrıcalıklı gelirken kimi konular da aşına tekrarlar olabilir. Kesin olan şu ki, bu kitap şimdiden kapsamının dinamik olacağını işaretlerini vermektedir. Sanırım kitabın sonraki baskıları, bölümlerin içine girebilecek başka başlıkları da hak ediyor.

Taşıdığı en coşumcu niyet ise, şimdiki sosyal bilimler imajının daha iyi ve daha güçlü biçimlenmesine katkı sağlamaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİM OLARAK RÜŞT SÜRECİ

COMTE'UN ETKİSİ: “SOSYAL FİZİK” VE POZİTİVİZM

Tinkering, Kaygı, İyi Görünüm, Fizik Kışkançlığı, Fiziğe Öykünme, Auguste Comte, Saint-Simon, Pozitif Felsefe, Üç Hal/Durum/Aşama Yasası

Einstein, tanınırlığı artınca “fizik”i gerçek bilim sayan görüşlerini çekincesizce söylemişti. Bu yaklaşım, diğer bilim dallarını yok saymak değilse de küçümsemektir. Einstein’ın hayatını konu edinen *Deha* adlı belgeselde,¹⁸ oğlu 1921’de İsviçre’ye mühendislik okuluna kabul edildiğini söylediğinde Einstein’ın yüzünü ekşittiği bir sahne vardır. Oğlu, “Gelecek mühendislikte!” deyince, Einstein ona hikâye uydurduklarını söyler ve mühendisliğin bir “*tinkering*” (tamircilik-kurcalamak) olduğunu söyleyerek oğlunun kariyer seçimini hor görür.¹⁹

Görsel 1.1. Sosyolojinin adını koyan Auguste Comte, doğa bilimleri dışındaki bilgi alanlarını tanımlayan ilk kişilerdendir. Comte, doğa bilimlerine öykünme ile yalnızca var olanla ilgi kuran ve sonra bilimin yegâne yöntemi olan pozitivistliği de ele alır.

¹⁸ *Deha: Einstein* belgeseli (National Geographic yapımı, 2017) (Yönetmen: Ron Howard). Babasıyla aynı ismi de taşıyan Hans Albert Einstein, hidrolik mühendisliğinde akademik kariyer yapar. ABD İnşaat Mühendisleri Derneği (American Society of Civil Engineers) bu alanda önemli katkılar yapanları ödüllendirmek için 1988’de “Hans Albert Einstein Ödülü”nü kurar.

¹⁹ Yukarıda adı geçen belgeselin dayandığı Walter Isaacson’un *Einstein: Yaşamı ve Evreni* (İzmir: Tudem Yayınları, 2010) kitabının bu kısmında, Einstein oğlunun mühendis olma fikri karşısında “Bunun korkunç bir fikir” (*disgusting idea*) olacağını söylediği aktarılır. bkz. *a.g.e.*, s. 279.